

МЕТОДОЛОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ: ПАРАДИГМАЛЬНИЙ КОНТЕНТ-АНАЛІЗ

Ольга Андріївна Федій,

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри початкової освіти, природничих і математичних дисциплін та методик їх викладання Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Анотація. У статті розглянуто феномен методологічної культури сучасного педагога початкової школи у світлі різновекторних змістових конструктів філософсько-освітніх парадигм, вчень та методологічних підходів, що зазнають нині фундаментальних науково-філософських змін й доповнень даними сучасних людинознавчих наукових розвідок. Доведено єдність науково-світоглядної позиції педагога-вченого та методологічної компетентності педагога-практика. Досліджено основні ознаки, структуру та ключову функцію методологічної культури педагога початкової школи як вищого показника професійної готовності педагога.

Ключові слова: вчитель початкової школи, методологічна культура вчителя, світогляд особистості як її атрибутивна властивість, філософсько-освітні парадигми, професійна підготовка педагога.

Abstract. The article deals with the phenomenon of methodological culture of the modern teacher of elementary school in the context of multi-vectored constructs of philosophical and educational paradigms, doctrines and methodological approaches, which are undergoing fundamental scientific and philosophical changes and additions to the information, pertaining to the modern human-scientific researches. In the scope of the investigation, the unity of the scientific-ideological position of the teacher-scientist and the methodological competence of the teacher-practice are proved. The main features, structure and the key function of the methodological culture of the teacher of elementary school as the higher indicator of professional readiness of the teacher are investigated.

Key words: teacher of elementary school, methodological culture of a teacher, world outlook of personality as its attributive property, philosophical and educational paradigms, professional training of a teacher.

ETUDOLOGICAL COMPETENCE OF THE FUTURE TEACHER IN THE PRIMARY SCHOOL: PARADIGMAL CONTENT ANALYSIS

Olga Andriivna Fediy

У сучасних складних соціально-економічних умовах особливо гостро постає питання виховання і всебічного розвитку людини як найвищої цінності суспільства. Коли, через засилля й пропаганду антигуманної та бездуховної інформації руйнуються емоційно-чуттєва вираженість та стабільність в структурі особистості, питання творчого розвитку та професійної підготовки нової генерації фахівців-педагогів, які б були спроможні опанувати загальнолюдські цінності, навчитися відрізняти прекрасне і потворне, добро та зло у навколишній дійсності та вміти навчити цьому фундаментальному для людини знанню своїх учнів, набуває першорядної значущості.

Недарма останнім часом все частіше учені наголошують на тому, що ХХІ століття слід називати століттям творчого мислення, а однією з найважливіших завдань цивілізації – навчити людей мислити творчо: бути самостійними, вільними та відповідальними в організації свого життєвого простору в прогнозуванні й корекції власних життєвих траєкторій розвитку, а відтак – мати власну світоглядну позицію, сформовану методологічну культуру.

Людина завжди була головним чинником прогресу, тож постає проблема з'ясування особливостей її буття в контексті сучасних суспільних трансформацій, та, що особливо важливо, знаходження та вивчення основоположальних принципів та закономірностей організації сприятливого освітнього середовища, у якому уможливлувалися розвиток та формування такої інноваційної людини.

Неперевершеним педагогічним потенціалом щодо актуалізації таких творчих, атрибутивних, по суті, для кожної людини можливостей визначається характерологічна сфера вияву та розвитку людського «Я» – професійна підготовка майбутніх учителів-організаторів та активних учасників процесу формування й розвитку особистості.

Стає очевидним необхідність якісних змін першочергово у концептуально-змістових засадах професійної підготовки майбутніх фахівців початкової освіти. Особлива відповідальність, яка покладається сьогодні на педагогів цієї ланки освіти, пов'язана з

феноменологічною ознакою їх професійної діяльності, від якої залежить цілісний, гармонійний розвиток учня не лише на перших етапах його шкільного життя, а й успішне становлення особистості впродовж навчання у подальших ланках освіти.

Підготовка вчительських кадрів в Україні до недавнього часу була спрямована на передачу студентам певного обсягу знань, умінь і навичок. Сьогодні постала потреба трансформувати стратегічні цілі педагогічної освіти і змінити акценти із засвоєння спеціалістом формальних знань на розвиток його особистісних якостей та професійних компетентностей, що є водночас і метою, і засобом підготовки студентів до майбутньої професійної діяльності. Очевидно, що в основу освітньої системи має бути покладений гуманістичний світогляд, який передбачає формування моральних принципів і якостей особистості – усвідомлення природи і людини у їх єдності, відмова від авторитарного стилю мислення, терпимість, схильність до компромісу, уважне ставлення до цінностей, думок, вірувань інших людей [6]. Тобто, нині головна увага в навчально-виховному процесі ЗВО скеровується на розвиток особистості студента, формування його методологічної культури.

Мета статті – вивчити філософсько-засадничі, парадигмальні підходи до феномену «методологічна культура вчителя початкової школи», який визначає індивідуальну траєкторію розвитку педагога, його індивідуалізм, авторський стиль, людиноцентровану позицію вчителя у педагогічному процесі та результативність застосування ним новітніх педагогічних технологій.

Упродовж всього історичного розвитку суспільства склалися різні парадигми освіти та виховання людини. Загальна філософія освіти використовує це поняття для позначення культурно-історичних типів педагогічного мислення і практики. Парадигма освіти окреслює такий комплекс ідей-уявлень:

1. Про дитину;
2. Про можливості, цілі і завдання освіти;
3. Про учителя;
4. Про основні характеристики особистості.

Парадигма педагогічна – точка зору, яка встановилася, стала звичною, модель – стандарт розв’язання певного класу педагогічних задач. Вони можуть застосовуватися, незважаючи на те, що в педагогічній науці і передовій педагогічній практиці вже є факти, які ставлять під сумнів таку загальноприйнятну модель-стандарт [1, 341]. Саме цим можна пояснити одночасне існування досить різних точок зору на зазначені вище елементи педагогічного процесу (дитина,

учитель, мета і завдання освіти, характерність суб'єктів) та їх роль та можливості щодо участі у формуванні бажаних компетентностей у людини, що формується у полі певного педагогічного простору.

У світовій та вітчизняній практиці освіти виділять низку парадигм освіти [2; 3; 4]. Кожна з них будує окрему позиційність педагогічного світогляду на ключову проблематику організації і цілепокладання педагогічного процесу.

Найдовшу історію свого розвитку має знаннева парадигма, яка стверджує культ практичного та теоретичного досвіду людини. Стрижневе гасло прихильників цієї філософії «Знання – сила!». Культурологічна парадигма орієнтує організацію педагогічного процесу, в першу чергу, не на засвоєння знання, а на засвоєння елементів культури, навчання, поведінку, спілкування.

В основу соцітарної парадигми покладені принципи державного управління суспільством, які й визначають характер та мету виховання й освіти. Сутність технократичної парадигми полягає у своєрідному світогляді, основними рисами якого є – примат засобів над метою, завдань освіти над смислом; технології цивілізації над загальнолюдськими інтересами, техніки над цінностями. Гуманістична парадигма, на наш погляд, може вважатися альтернативою технократичному виклику, який перетворює людину на об'єкт маніпуляцій. Для неї людина – найвища цінність й не тільки в суспільних та освітніх системах. Саме ця парадигма, що будується на гуманістичних моральних цінностях, які передбачають співпереживання, співучасть та співпрацю, орієнтує педагога на зміну образу мислення людини, керуючись принципом: «все для людини» та «все задля людини».

Особливо цінними для формування методологічної культури майбутнього педагога початкової школи стають наступні три парадигми, які по суті уточнюють основні постулати гуманістичної концепції. Так, педоцентристська парадигма розглядає виховання та освіту як головні фактори розвитку дитини, де основна роль відводиться педагогові. У цьому типі мислення новаторство та творчість педагога стають визначальними. При цьому особистісні якості, інтелектуальні здібності та інтереси дитини враховуються недостатньо. Досить популярна нині в Українській освітній спільноті дитиноцентрована парадигма орієнтує вчителя на створення сприйнятливих умов щодо розвитку всіх дітей, урахування та розвиток індивідуально-особистісних особливостей, здібностей та інтересів кожного учня. В розумінні людиноцентрованої (антропологічної) парадигми людина є

одвічною цінністю. Тому в процесі виховання та освіти враховуються інтереси та індивідуальні особливості як дитини, так й батьків дитини та педагога. Як бачимо, палітра типів філософсько-педагогічної мислепрактики досить барвиста.

Така неоднозначність у філософських підходах до феномену організації виховання людини цілком природно накладається як на науково-світоглядну позицію педагога-вченого так і на професійну світоглядну концепту педагога-практика. Наука, педагогіка, зокрема, може розвиватися лише тоді, коли вона поповнюється новими знаннями про таємниці природи людини, сенс її існування, логіка розвитку, принципи та закономірності становлення в онто- та філогенезі. Адже усі ці філософські розвідки мають тенденцію проектуватися у саму серцевину педагогічної теорії та практики – теорію виховання та власне дидактику.

На думку сучасних вчених, «методологія» ((від грецьк. «метод» – шлях дослідження чи пізнання; та «логос» – вчення) «вчення про методи пізнання та перетворення дійсності» (С. У. Гончаренко) [1, 281]) – одне з найбільш невизначених, багатозначних і навіть суперечливих наукових понять, із якими доводиться мати справу сучасному педагогові. Методологія педагогіки – це основні положення педагогічної теорії, принципи підходу до розгляду педагогічних явищ та методів їх дослідження, а також шляхи запровадження отриманих знань у практику виховання, навчання та освіти) [3, 144]).

Методологія – це теоретичний концепт (аспект) усієї педагогічної науки, її теорії й практики, пов'язаний з установленням основних педагогічних закономірностей, як вихідних посилань до наукового пошуку, що виконують світоглядну функцію. Інакше кажучи, методологія педагогіки – це філософські, наукознавчі, біологічні, психологічні основи педагогічного дослідження (педагогічної діяльності як такої).

Розглянемо ряд філософських вчень, які виступають в якості методології людинознавчих наук, у тому числі й педагогіки з точки зору наявності чітких позиційних моментів для формування у педагога власного судження, а у подальшому й власної методологічної культури професійного мислення. До таких вчень дослідники відносять екзистенціалізм, неотомізм (або неофомізм), позитивізм, неопозитивізм, прагматизм, діалектичний матеріалізм та українську національну педагогіку [5; 7, 50-51]:

– Екзистенціалізм. (від лат. *exsistentia* – існування). Філософія існування – один з провідних напрямів сучасної філософії, різновид

суб'єктивного ідеалізму. Основна категорія – поняття існування (екзистенція), яке ототожнюється із суб'єктивними переживаннями людини і оголошується первинним щодо буття. Екзистенціалізм протиставляє людині суспільство як щось чуже, вороже, яке руйнує індивідуальність, свободу людини. Принципово важливим для формування методологічної культури майбутнього педагога стає факт применшення значення виховання та освіти в процесі формування особистості. Остання формується, згідно з цією теорією, у процесі безперервно й самостійно здійснюваних дитиною актів «вибору»; основні якості і властивості дозрівають у людини самостійно. Вважається, що внутрішня суть дитини, її «Я» недосяжне для серйозних педагогічних впливів. Головною метою навчальних занять має бути не розвиток інтелекту, а емоційне виховання дитини.

– Неотомізм (або неофомізм). Відновлює основні положення схоластичного вчення Фоми Аквінського й вимагає виховання на пріоритеті «духовного начала». В рамках вчення обґрунтовується ідея «гармонійного поєднання» наукових знань і релігійної віри в шкільній освіті. Принципові «науковості» в освіті протиставляється ідея розмежування «істин розуму» і зверхніх над ними – «істин віри», які, нібито, не суперечать одна одній. Вважається, що сучасна школа спростовує підсвідоме прагнення людини наблизитися до Бога, а саме на цьому рівні знаходяться джерела щастя, любові, свободи та смислу життя.

– Позитивізм (від лат. *positivus* – позитивний). Учіння, яке визнає правильним та дослідженням тільки те, що отримано людиною за допомогою природничих наук та кількісних методів. Спростовують соціологію, соціальні протиріччя, суспільствознавство (як міфологію) тощо. Основне філософсько-педагогічне кредо звучить як-то – досвід людини, її відчуття є єдиним і виключним джерелом знання. Найбільш послідовне вираження позитивізм знайшов у експериментальній педагогіці та прагматичній педагогіці, згідно з якою виховання полягає в підготовці дитини до успішної дії в конкретній ситуації.

– У неопозитивізмі надається перевага методам пізнання, а не змісту освіти. Головне, вважають неопозитивісти, не знання, а методи їх отримання. Цю позицію посідають у наші часи деякі видатні учені – хіміки, фізики, математики тощо.

– Прагматизм. (від грец. «прагма» – справа, дія). Філософське вчення, за яким цінність понять, суджень та інших знань про реальність визначається практичними наслідками для людини дій,

що базуються на цих знаннях. «Істинне те, що корисне!». Прихильники цієї філософсько-педагогічної течії (Ч. Пірс, В. Джеймс, Дж. Дьюї) вважали індивідуальний досвід дитини основою навчального процесу. Тому навчання має бути спрямованим на збудження інтересу дитини до навчання та корисним для неї.

– Діалектичний матеріалізм. Донедавна – провідний (єдиний) метод. базис у вітчизняній педагогічній науці. Основна ідея – первинність матерії, вторинність свідомості. Провідна роль у розвитку особистості відводиться вихованню, як складному соціальному процесу. Найбільш цінні для формування філософської позиції педагога моменти цієї методології формулюються у двох імперативах: «особистість формується у діяльності» та «особистість та діяльність – єдині».

– Українська національна педагогіка, на рівні філософської методології, передусім, спирається на праці українських філософів: Г. Сковороди, П. Юркевича, О. Потебні та ін. Певну цінність мають ідеї української народної філософії, яка утверджує культ людини і природи: нескінченність світу; вічна змінюваність життя; людина – центр світобудови; природа, як матір – її треба любити; земля – наша годувальниця; хліб – усьому голова; свобода – найбільша цінність для людини; кожна людина має жити по праці та ін. (М. М. Фіцула) [8].

Відтак, у сучасному науково-педагогічному просторі все більшої актуальності набувають антропологічні філософські теорії людиноцентризму. Тракткування яких у педагогічній науці та практиці має гасло: «Задля дитини та «для дитини»! Таким чином, сучасний педагог отримує можливість вільного та свідомого вибору власної професійної позиції щодо стратегії педагогічної дії, з'ясуванню фундаментальних професійних цінностей та орієнтирів, навколо яких стає можливим формування й власно навчально-дидактичних й виховних завдань.

Формування такої методологічної культури мислення передбачає й знайомство майбутніх педагогів початкової школи з методологічними підходами й принципами педагогічної діяльності, які також зазнають фундаментальних науково-філософських змін й доповнень згідно з даними сучасних людинознавчих наук.

До основних методологічних підходів в сучасній педагогіці відносять такі (за С. У. Гончаренком):

– Системний підхід: ґрунтується на положенні про те, що специфіка складного об'єкта (системи) не вичерпується

особливостями її складових, а пов'язана, передусім, із характером взаємодії між елементами (н-д, стосунки людини і суспільства, людей усередині певного співтовариства тощо). У процесі системного аналізу з'ясовуються не лише причини явищ, і й вплив результатів на причини, які його породили.

– Цілісний підхід: як дотримання принципу цілісності в дослідженні й дуже обережного підходу до вичленовування з метою спеціального вивчення окремих сторін, елементів, відносин психолого-педагогічного процесу.

– Синергетичний підхід вивчає нерівноважність, нестабільність як природний стан відкритих нелінійних систем (до яких належить процес формування особистості). Звертає увагу на багатоваріативність й невизначеність шляхів їх розвитку залежно від множинності факторів і умов, що впливають на них.

– Педагогічний процес не може нав'язувати способу існування або розвитку, але, може обирати і стимулювати один із закладених у конкретних умовах варіантів, розраховуючи не стільки на управлінський, скільки на синергетичний (саморегулювальний) процес, на незначні впливи (резонансні), які збігаються з можливим варіантом розвитку.

– Основа діяльнісного підходу – положення теорії діяльності. Досліджується наявний процес взаємодії людини з навколишнім світом, який забезпечує виконання певних життєво важливих завдань. Діяльнісно-особистісна концепція виховання стверджує, що дієвим виховання є лише тоді, коли дитина включається в різноманітні види діяльності і оволодіває суспільним досвідом завдяки ефективному стимулюванню педагогом її активності в цій діяльності.

– Аксіологічний підхід (від грецьк. – «цінність» та «вчення») презентує напрям в галузі освіти, в якому розглядається вчення про цінності, зміст провідних педагогічних ідей, теорій і концепцій в різні історичні періоди в сфері освіти з точки зору їхньої відповідності чи невідповідності потребам суспільства і особистості.

– Акмеологічний підхід вивчає закономірності і механізми розвитку людини на ступені її професійно зрілості (більше стосується особистості самого педагога та андрагогіки у цілому).

– Культурологічний підхід передбачає урахування змісту, структури і технології функціонування соціокультурного досвіду людства у процесі формування особистості. Принцип культуровідповідності у педагогіку запроваджений Ф. А. Дістервегом, який вважав, що людину необхідно формувати

відповідно до вимог сучасної та передової культури і науки, зокрема передової культури й науки вітчизни.

– Герменевтичний підхід. вивчає мистецтво розуміння та осягнення смислу і значення знаків; теорію та загальні правила інтерпретації текстів. Наголошує необхідність створення можливості для формування у дитини суб'єктивних суджень про Всесвіт та шляхи його пізнання людиною.

Комплексне застосування цих підходів у формуванні власної професійно-педагогічної позиції, використання їх як критеріального базису щодо аналізу та узагальнення конкретних педагогічних ситуацій дозволить майбутньому педагогові отримати потужний професійний розвиток як у теоретичному, так й у організаційно-практичному аспектах. Методологічна культура педагога, як знання методології педагогіки та вміння застосовувати її у педагогічній діяльності, вважається вищим показником професійної готовності педагога [3, 147]. Її основними ознаками виступають:

– Розуміння процедур, «закріплених» за категоріями філософії і за основними поняттями, які утворюють концептуальний каркас педагогічної науки.

– Усвідомлення понять освіти як ступенів сходження від абстрактного до конкретного.

– Установка на перетворення педагогічної теорії в метод пізнавальної діяльності.

– Спрямованість мислення педагога на генезу педагогічних форм і їхньої ціліснотворної властивості.

– Потреба відтворювати практику освіти в понятійно-термінологічній системі педагогіки.

– Прагнення виявити єдність і наступність педагогічного знання в його історичному розвитку, критичне ставлення до «самоочевидних» положень, до аргументів, які лежать в площині повсякденної педагогічної свідомості.

– Рефлексія з приводу передумов, процесу і результатів власної пізнавальної діяльності, а також руху думки інших учасників педагогічного процесу.

– Доказове спростування антинаукових позицій в галузі людинознавства.

– Розуміння світоглядних, гуманістичних функцій педагогіки. (за С. У. Гончаренком) [1, 282].

Відповідно до визначених ознак цього феномену професійної діяльності вчителя, можна представити й саму структуру методологічної культури педагога початкової школи. Її складають

наступні поетапні дії: усвідомлення цілей та завдань навчально-виховного процесу у конкретній просторово-часовій ситуації; на основі відповідних методик та методів діагностика рівня готовності дітей до виконання наступних завдань; проектування та конструювання навчально-виховного процесу на основі отриманих результатів; формулювання та творче вирішення педагогічних завдань та психолого-педагогічна і методична рефлексія (уміння об'єктивно та відсторонено проаналізувати та оцінити власну діяльність, побачити удачі та помилки, вийти на рівень усвідомлення та формулювання нових педагогічних завдань) [3, 147-148].

На такому рівні працює не кожен педагог. Лише педагог-майстер, педагог-творець. Методологічну культуру педагога можна цілком виправдано вважати вищим показником професійної готовності. Її формування стає можливим лише за умови глибокого опрацювання й парадигмального осмислення філософських освітніх теорій.

Висновок. Методологічну культуру майбутнього педагога початкової школи, як стартову ланку усієї системи освіти, робить сучасним науково-педагогічне мислення: це феноменальна здібність мислення педагога до випереджуючого відображення, яке дає можливість передбачити реакцію дитини на запланований педагогічний вплив. Головним показником цієї філософської інновації є прогресивний початок у розвитку школи у порівнянні із традиційною масовою практикою. Ця інновація у системі професійної освіти може бути пов'язаною з внесенням змін: у мету, зміст, методи та технології, форми організації та систему управління закладів вищої педагогічної освіти; в стилі педагогічної діяльності викладачів та організацію освітнього процесу вишу; в систему контролю та оцінки рівня освіти студентів; в навчально-методичне забезпечення; в систему виховної роботи; в навчальний план та навчальні програми. Переорієнтація освіти в руслі компетентнісного підходу сформує людину не лише освіченою, а культурною й духовною, навчить не думок, а мислити, націлить не на оволодіння готовими знаннями та їх застосування, а на креативність. Основним напрямом переорієнтації професійної підготовки майбутнього вчителя початкових класів є перехід від авторитарної педагогіки до педагогіки співробітництва, від просвітництва до здійснення життєтворчої та культуротворчої місії на засадах глибокого розуміння педагогом філософії організації життя учнів, філософії їх життєвої місії та філософії всієї системи освіти, філософії власної професійно-педагогічної дії.

Література:

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник. / С. У. Гончаренко. – Вид. 2-ге, доп. й випр. – Рівне : Волинські обереги, 2011. – 552 с.
2. Енциклопедія освіти / [гол. ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с. – (Акад. пед. наук України). – С. 498–450.
3. Коджаспирова Г.М. Педагогіка : учебник / Г. М. Коджаспирова. – М. : КНОРУС, 2010. – 744 с.; С. 144–148.
4. Корнетов Г. Б. Общая педагогіка : [учеб. пособие] / Г. Б. Корнетов. – М. : Изд-во УРАО, 2003. – 192 с.; С. 83–184.
5. Кремень В. Г. Філософія: мислителі, ідеї, концепції : [підруч.] / В. Г. Кремень, В. В. Ільїн. – К. : Книга, 2005. – 528 с.
6. Кремень В. Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати. – К. : Грамота, 2005. – 448 с.
7. Крившенко Л. П. Педагогіка : учебн. / Л. П.Крившенко, М. Е. Вайндорф-Сисоева и др. ; Под ред. Л. П. Крившенко. – М. : Проспект, 2004. – 432 с.; С.49–54.
8. Фіцула М. М. Педагогіка: нав. посібн. для студ. вищ. пед. закладів освіти / М. М.Фіцула. – К. : Академія, 2002. – 528 с.; С. 28–30.

УДК 378.094.017

ІНТЕГРАЦІЯ ОСВІТНІХ ПРОГРАМ – ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В УМОВАХ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Наталія Ігорівна Мачинська,

доктор педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри початкової та дошкільної освіти Львівського національного університету імені Івана Франка

Анотація. Стаття присвячена проблемі інтеграції навчання, застосуванню інтегрованого підходу у побудові освітніх програм професійної підготовки фахівця початкової освіти; проаналізовано різні підходи до тлумачення поняття «інтеграція». Зазначено, що передумовою виникнення інтегрованого підходу в освіті слугувало використання міжпредметних зв'язків. Визначено послідовність впровадження інтегрованих освітніх програм у практику роботи закладів вищої освіти, схарактеризовано переваги та проблемні сторони використання інтегрованих освітніх програм у професійній підготовці вчителя початкової школи.

Ключові слова: інтеграція, інтегрований підхід, професійна підготовка, освітні програми, міжпредметні зв'язки, заклад вищої освіти.